

СУТЬ ТА НЕОБХІДНІСТЬ ФІНАНСОВО-ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ

Багнюк І.С., асистент кафедри обліку і аудиту

Луцький державний технічний університет

В данной статье рассмотрена суть и роль экономического контроля, его значения и эффективность в хозяйственной деятельности. Исследованы теоретические аспекты формирования системы финансово хозяйственного контроля в современных условиях рыночных отношений на макро- и микроуровнях

In this article essence and role of economic control, his value and efficiency is considered in economic activity. Probed theoretical aspects of forming of the financially economic checking system in the modern terms of market relations on and mikro- levels.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Поштовхом до активізації досліджень у сфері контролю стала зміна систем господарювання різних країн, і України зокрема. Дана зміна пов'язана з переходом від командно – адміністративної економіки до ринкових відносин. З впровадженням у виробничо-господарську діяльність законів ринкової економіки зникла потреба у посиленому державному контролі, що призводило до монополізації економіки, адміністративному ціноутворенні, директивному централізованому плануванні, залежності виробників і споживачів від центральних плануючих органів (оскільки єдиним власником ресурсів виступала держава).

Зародження ринкових відносин викликає необхідність створення нових організаційних структур підприємств, урізноманітнення існуючих форм власності, а також зародженні конкуренції, свободи вибору, вільного ціноутворення та особистої зацікавленості суб'єктів господарювання в результатах діяльності.

Процеси економічних перетворень свідчать про зростання прагнення економічної системи до виживання в умовах ринкової економіки. Тому необхідність контролю виникла у зв'язку з потребою саморегулювання діяльності та стеження за діяльністю інших.

Рушійним фактором в області досліджень сутності контролю, його мети, основних форм, видів, завдань та ефективності функціонування стала невідповідність існуючої системи контролю вимогам та потребам управління. Перетворення в економіці викликали потребу в уточненні предмету контролю, його мети, об'єктів, завдань та методів. Це також пов'язано з тим, що не існує єдиного підходу до визначення поняття «контроль».

Для вирішення поставлених проблем необхідно дослідити історію виникнення та еволюцію контролю й з'ясувати сутність контролю як економічної категорії.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Дослідженню суті контролю та практики його застосування присвячено багато праць вчених різних епох. Вагомий вклад у формування теоретичних та практичних основ функціонування фінансово-господарського контролю та його складових внесли С.В. Бардаш, Ф.Ф. Бутинець, З.В.Гуцайлюк, Л.В. Дікань, І.К. Дрозд, Л.П. Кулаковська, Н.М. Малюга, Л.В. Нападовська, Н.І. Петренко, В.В. Павлюк, О.А. Петрик, Б.Ф. Усач, Л.С. Шатковська, В.О. Шевчук та інші, які у своїх працях розглядали окремі аспекти вивчення суті контролю та його необхідність здійснення державою та окремими підприємствами.

Цілі статті. Метою написання даної статті є висвітлення суті економічного контролю в процесі фінансово-господарської діяльності, основних напрямів його здійснення на макро- та мікрорівнях.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Із здобуттям незалежності та орієнтації на ринкову економіку України відбулася трансформація чинників, які зумовили здійснення контролю: зникла система тотального державного контролю (партійний та народний контроль), активізувалися саморегулятивні чинники об'єктів економічної системи, з'явилися нові, засновані на недержавній формі власності, що призвело до активізації відносин між всіма об'єктами [3, 16-17].

Процеси економічних перетворень свідчать про зростання прагнення економічної системи до виживання в умовах ринкової економіки. Тому необхідність контролю виникла у зв'язку з потребою саморегулювання діяльності та стеження за діяльністю інших суб'єктів.

На рівні держави основний зміст контролю полягає у активізації роботи органів контрольно-ревізійного апарату з усунення недоліків і порушень у господарсько-фінансовій діяльності підприємств, установ і організацій, які отримують кошти з бюджетів усіх рівнів, позабюджетних фондів, пе-

ребувають у державній, комунальній власності, а також тих, у статутних фондах яких є частка державного, комунального майна [10, 16].

Спроможність держави здійснювати контроль визначається умовами, за яких такий контроль можливий. Це, насамперед, існування суб'єкта, який його здійснює. Відсутність суб'єкта унеможливує контроль. Наявність підконтрольного об'єкта, на який спрямовано дію контролюючого суб'єкта є другою умовою можливості здійснення контролю. Наступною умовою здійснення контролю є зв'язок, який виникає між суб'єктами та об'єктами контролю. Даний зв'язок виступає у вигляді контрольних дій [3, 22].

Дрозд І.К та Шевчук В.О. при дослідженні проблеми розвитку державного фінансового контролю вважали, що «...запровадження контролю є невід'ємною складовою управління фінансовими ресурсами, яка забезпечує відповідальний та підзвітний характер цього управління».

Сучасна політика держави спрямована на підтримку ресурсу інноваційного характеру – підприємництва. Тому фінансовий контроль за таких умов переорієнтації стратегії держави на самовідтворення має відігравати роль чинника, який сприяє розвитку цих процесів.

У зв'язку з цим для України головною метою фінансового контролю є сприяння зростанню секторів і галузей національної економіки завдяки здійсненню спостереження за досягненням цільових орієнтирів та перевірки дотримання обмежуючих параметрів їх розвитку та мікро- та макроекономічному рівнях [3, 23].

Однією із найголовніших функцій управління на сучасному етапі розвитку економіки є здійснення контролю господарської діяльності підприємств і організацій [9, 5].

Саме у системі управління фінансово-господарський контроль є не надзвичайним заходом, а невід'ємною частиною управління, тому що не можна здійснювати управління без систематичного контролю за матеріальними цінностями і грошовими коштами, їх раціональним використанням, операціями і процесами, які пов'язані з виробництвом і реалізацією продукції та сировини. В умовах ринкової економіки велике значення має своєчасність та результативність контролю. Від цих факторів багато в чому залежить ефективність виробництва і реалізації продукції. Поряд з цим контроль необхідно здійснювати за допомогою різних органів і не ізольовано, а системно і комплексно [5, 3].

Господарська діяльність неможлива без застосування системи економічних важелів щодо додержання законодавства у галузі господарської політики, тобто без систематичного і дієвого контролю з боку держави за виробництвом, розподілом, і споживанням суспільного продукту. За допомогою контролю держава захищає інтереси споживачів, перевіряє якість продукції та усі види обслуговування, що існують на ринку. Тому фінансово-господарський контроль як єдине ціле охоплює не тільки матеріальне виробництво, але й невиробничу сферу. Отже, фінансово-господарський контроль - це творчий процес дослідження, спостереження перевірки виробничої і невиробничої фінансової діяльності, які здійснюються відповідними суб'єктами управління, наділеними певними функціями контролю, з метою виявлення відхилень від установлених параметрів цієї діяльності, усунення та попередження негативних явищ і тенденцій.

Фінансово-господарський контроль, з одного боку, зосереджує увагу на питаннях економічної ефективності діяльності підприємств, а з іншого - забезпечує перевірку дотримання законності використання фінансових ресурсів і забезпечення збереження коштів підприємства [5, 4].

Таким чином, «...контроль – це систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкту з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів. Сутність контролю полягає в тому, що суб'єкт управління здійснює перевірку з урахуванням того, як об'єкт управління виконує його вказівки. Крім того, контроль - це не просто властивість, а необхідна умова існування будь-якого виробництва, він є енергією господарського життя, яка дає імпульс соціально-економічному розвитку. Він ніби розповсюджує все позитивне, що було накопичене в економічному досвіді...».

Первинним в сутності контролю є вміння окремої особи визначати відмінність між тим, що повинно бути, і тим що є. Людина визначає вплив відмінностей на собі не тільки через свої почуття, але й через вплив колективу людей на себе. [3, 7].

Людина, як член суспільства, керується законами, що діють в такому суспільстві. Вона відчуває на собі вплив побутових правил (звичай), громадських та економічних законів. На людину впливають постійно норми цих трьох розділів суспільного буття, ухилення від яких створює допустимі або недопустимі відхилення, від яких страждає кожна окрема людина або суспільство в цілому.

Існування держави передбачає державне управління, коли необхідними стають: видання норм (законів), виконання та захист цих норм, виявлення відмінностей між нормами, що діють, і фактами, що відбулися.

Постійне прагнення державного управління якнайкраще відреагувати на виявлені відхилення зумовлює результат, котрих є дотримання законів та найкращих умови для проживання людей в дано-

му суспільстві. Отже, функція контролю, яка виконує державне управління, є життєво необхідною в суспільстві.

Отже, контролем вважається процес виявлення відхилення між тим, що є (факт), і тим, що має бути (норма, закон).

Основною причиною виникнення та існування контролю в суспільно-господарській сфері держави є необхідність саморегулювання його діяльності, стеження за діяльністю інших суб'єктів [3, 16].

В.О. Шевчук та І.К. Дрозд при дослідженні суті державного контролю, розглядали його тлумачення у трьох аспектах: етимологічному, онтологічному та гносеологічному.

Етимологічний аспект пов'язаний із вивчення етимології слова «контроль». Слово «контроль» походить з французької і означає «...протиставлення паперу паперу з записами, документами, тобто зіставлення записів та відомостей...».

Онтологічний аспект полягає у з'ясуванні суті контролю через призму взаємозв'язків та відносин. Дані вчені вважали, що контроль є зв'язком, основне завдання якого полягає у стеженні за економічними процесами та станом економічних явищ, що сприяє досягненню поставленої мети та забезпеченні рівноваги у господарській сфері. Як вид діяльності, контроль полягав у порівнянні кількох величин з заданими нормами та ступінню їх досягнення.

З погляду гносеології формування економічного знання щодо контролю, який суспільство здійснює у сфері економіки, покладено проблеми економічного середовища в якому здійснюється контроль, технології та організації його здійснення тощо [3, 18-19].

Важливою ланкою єдиної системи фінансово-господарського контролю є економічний контроль. Поняття "економічний" підкреслює сферу поширення контрольних функцій лише на галузь економіки як сукупність продуктивних сил і виробничих відносин суспільства, його базис [9, 10].

У підходах до визначення поняття "господарський контроль" ніколи не існувало єдиних поглядів. В літературі його розглядали і як принцип, і як метод та форму, і як вид діяльності. Слово контроль має французьке походження: "controle" – перевірка або спостереження з метою перевірки. Зміст слова "контроль", окрім "перевірки" або "нагляду з метою перевірки", іноді тлумачиться як протидія чомусь небажаному. В такому розумінні більш правильно слово "контроль" розглядати як перевірку, а також спостереження з метою перевірки для протидії чомусь небажаному, виявлення, попередження та припинення протиправної поведінки з боку будь-кого.

Саме це визначення найбільше відповідає юридичному змісту контролю як одному з видів форм реалізації повноважень державних і недержавних утворень, що проявляється в конкретній контрольній діяльності. Важливо також звернути увагу й на таку його функцію, як надання допомоги підконтрольній структурі в наведенні порядку на об'єкті [1, 9].

Скільки існує вчених, стільки існує думок. Тому вивчення поняття «контроль» показало відсутність однозначного його трактування.

У сучасному економічному словнику контроль розглядають з точки зору функції управління і розуміють як процес «...спостереження за об'єктом з метою перевірки відповідності об'єкта спостереження бажаному та необхідному стану, передбаченому законами, положеннями, інструкціями, іншими нормативними актами, а також програмами, планами, договорами, проектами, угодами» [8, 161].

Досліджуючи проблему суті контролю Павлюк В.В. визначив контроль «... як елемент управління, який являє собою складний процес, спрямований на перевірку відповідності підконтрольних об'єктів згідно вимог і заданих параметрів» [7, 5].

Бутинець Ф.Ф., Бардаш С.В., Малюга Н.М. та Петренко Н.І. зазначають, що «... контроль – це систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів» [1, 10].

В енциклопедичному словнику бізнесмена контроль розглядається як процес «... вивчення та аналізу результатів виконання стратегічних планів, планів маркетингу і прийняття заходів, що коригують » [4, 319].

Дікань Л.В. при вивченні поставленої проблеми розглядав точки зору різних вчених щодо контролю, а саме Жили В.Г., Усач Б.Ф. та інших.

Жила В.Г. визначає контроль як процес, що забезпечує відповідність функціонування об'єкта управління прийнятим управлінським рішенням та спрямований на успішне досягнення поставлених цілей. Усач Б.Ф. вважає, що контроль — це повторне повернення до раніше розглянутого питання, його перевірка означає перевірку виконання тих чи інших господарських рішень з метою встановлення їх законності та економічної доцільності » [2, 43].

Розглядаючи контроль з точки зору історії розвитку суспільства за зміни економічної системи господарювання Нападовська Л.В. зазначала, що «... контроль – це процес, який забезпечує якісну розробку та ефективність досягнення цілей, накреслених організацією, шляхом реалізації прийнятих управлінських рішень » [6, 19].

Отже, таке неоднозначне трактування поняття "контроль" передбачає, що контроль може розглядатися як:

- один із головних принципів управління;
- стадія процесу (циклу) управління;
- функція управління.

Це пояснюється тим, що кожен виробничий цикл або соціальний процес відрізняється певними характеристиками і потребує управлінського впливу, що забезпечує досягнення мети, визначеної заздалегідь. Тобто сутність та зміст контролю не можуть бути ґрунтовно розкриті у відриві від сфери управлінської діяльності, яку він обслуговує [2, 42-44].

При дослідженні економічного контролю значна увага приділяється фінансово-господарському контролю. Даний вид контролю спрямований на здійснення перевірки як фінансових ресурсів, так і господарських процесів, які відбуваються на підприємстві. Необхідність виникнення даного контролю пов'язана з потребами користувачів у достовірній та правдивій інформації.

Ефективність контролю зростає із залученням до його проведення фахівців, що сприяє виявленню причин, умов, мотивів корисливих злочинів, обставин, за яких вони відбувалися.

Ринкові методи господарювання визначають особливий підхід до методології й організації контролю господарсько-фінансової діяльності малих підприємств, акціонерних товариств, товариств з обмеженою відповідальністю, кооперативів, орендних підприємств, фірм, концернів, холдингових компаній тощо.

Змістом фінансово-господарського контролю є господарсько-фінансова діяльність підприємств, збереження матеріальних цінностей і грошових коштів, стан обліку і звітності, законність дій посадових осіб.

Даний зміст включає систему конкретних заходів, спрямованих на забезпечення раціонального господарювання підприємств. Крім того, зміст контролю передбачає перевірку виконання планів економічного і соціального розвитку, раціонального використання матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, запобігання непродуктивним витратам і втратам, зміцнення партнерських зв'язків, додержання господарського й трудового законодавства, забезпечення збереження цінностей, фінансового стану підприємства, конкурентоспроможності його продукції на внутрішньому і світовому ринках. Економічний контроль має запобігати банкрутству підприємства.

Контроль покликаний виявляти всі факти порушення кошторисно-фінансової дисципліни, сприяти режиму економії й зміцненню госпрозрахунку, зниженню витрат і підвищенню рентабельності підприємств, виявленню й використанню резервів росту та підвищення ефективності виробництва [10, 24].

Висновок. Отже, необхідність контролю на рівні підприємства пов'язана з потребою власників у достовірній та повній інформації про результати та стан господарської діяльності окремого підприємства. Тому внаслідок вивчення теоретичних та практичних основ історії виникнення та розвитку контролю на рівні підприємства виникають нові завдання контролю, які зумовлені конкретними умовами господарювання. Також важливим етапом розвитку контролю є створення таких контрольних систем, які покликані здійснювати контроль виробничих процесів, забезпечувати якісну розробку стратегій діяльності підприємства, стежити за впровадженням тактичних цілей на основі розроблених планів, а також здійснювати аналіз, перевірку та оцінку виконання управлінських рішень та їх результатів в процесі впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутинець Ф.Ф. Контроль і ревізія: Підручник для студентів спеціальності 7.050106 "Облік і аудит" вищих навчальних закладів.
2. Дікань Л.В. Контроль і ревізія: Навч. посіб. - 2-ге вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2007. - 327 с.
3. Дрозд І.К., Шевчук В.О. Державний фінансовий контроль. Навчальний посібник. - К.: ТОВ "Імекс-ЛТД", 2007. - 304 с.
4. Енциклопедичний словник бізнесмена: менеджмент, маркетинг, інформатика. - К.: Техніка, 1993. - 856 с.
5. Мурашко В.М. Сторожук В.М. Мурашко О.В. Контроль і ревізія фінансово-господарської діяльності: Навчальний посібник / За заг. ред. П.В. Мельника. - К.: ЦУЛ, 2003. - 311 с.
6. Нападовська Л.В. Внутрішньогосподарський контроль в ринковій економіці: Монографія. - Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2000. - 224 с.
7. Павлюк В.В. Контроль і ревізія: Навчальний посібник. - Донецьк, «Кассіопея», 2000. - 135 с.
8. Райзберг Б.Л. Лозовский Л.Ш. Сучасний економічний словник. - М.: ИНФРА-М, 1996. - 496 с.
9. Романів Є.М., Хом'як Р.М., Мороз А.С. Контроль і ревізія: Навчальний посібник. - Львів: Інтелект-Захід, 2001. - 200с.
10. Усач Б.Ф. Контроль і ревізія. Підручник. - 4-те вид., перероб. і доп. - К.: Знання Прес, 2002. - 253с.